De trolösas trolöshet

ny idag

Birgitta Jansson: Trolösheten. En studie i svensk kulturdebatt och skönlitteratur under tidigt 1960-tal. Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet. 18.

"JAG DRÖMMER om ett trolöst, njutningslystet och barmhärtigt hjärta, glimtvis upplyst av brokiga fyrverkerier men aldrig i lågor."

Så skriver Lars Gyllensten i "Nihilistiskt credo" för tjugo år sedan. Något som kallades trolöshetsdebatten blossade vid den tiden upp på svenska kultursidor i olika omgångar — en diskussion som Gyllensten själv nästan inte alls deltog i, men som han otvivelaktigt hörde till de främsta inspiratörerna av.

"Trolöshet" betydde för deltagarna ett flertal olika saker, alltifrån en förutsättningslös prövning av alla absolutes tankesystem och till ett totalt förkastande av "fasta normer". Oklarheten bidrog i hög grad till att göra fyrverkerierna brokiga, och att åtskilliga hjärtan sattes i lågor kommer säkert många läsare ihåg.

I den avhandling *Birgitta Janssons försvarande på fredagen* vid Uppsala universitet utreder hon trolöshetsbegreppets bakgrund och hur det dominerade kulturdebatten under några tämligen idylliska sextiotalsår, för att sedan sättas ur spel av ett snabbväxande vänsterengagemang. Någon klak tänkare har en gång sagt att Sverige är ett så litet land att här bara ryms en åsikt i taget, och det skeende avhandlingen beskriver kan möjligen sägas bekräfta den iakttagelsen.

LIKSOM ANDRA bedömare pekar Birgitta Jansson på trolöshetsfilosofins rötter i tredje ståndpunktens fyrtio- och femtiotal, där Karl Vennberg med flera manade till skepsis mot ideologierna. Hon framhäller dessutom det paradoxala i att dessa rotträdar också kan följas till tredje ståndpunktens främsta antagonister, Herbert Tingsten med sin tes om "avideologiseringen" och Ingemar Hedenius med sin lansering av nyttomoralens förutsättningslösa etik. Birgitta Jansson markerar vidare trolöshetens karaktär av "välfärdsideologi", av moral för privilegierade folkhemsmänniskor som kan kosta på sig att ifrågasätta lojaliteter och auktoriteter och förverkliga sig själva som fria individer i existentialistisk anda.

Detta var det nya människoideal Björn Håkanson skisserade i artikeln "Till trolöshetens lov", som drog igång hela debatten i februari 1963. Hans angrepp på "förlegade idealbildningar" och "västerlandska kardinaldygder" väckte förvisso invändningar, mest av filosofisk men i någon mån också av politisk natur ("Skall alla bli playboys?" undrade LO-sekreteraren Per Holmberg). Samstämmigheten i sak kring det ideal Håkanson lanserade var dock frapperande, konstaterar Birgitta Jansson.

Först i en senare fas av debatten fick den sociala och politiska förtecken, och i dess tredje skede tog "den tigande opinionen" till orda. En rad konservativa debattörer, anförda av professor Gunnar Biörck, gick främst i SvD till storms mot "normlösheten" apostlar, "de akademiska pornografigängen" och kulturdebattens isolering från vanliga människors tankar och åsikter.

DE SAMHÄLLSBEVARANDES protester tycks Birgitta Jansson inte ha särskilt mycket till övers för. Hon har naturligtvis rätt i att förvirringen i debatten bara kunde ökas genom att trolöshet och normlöshet nu gjordes till synonyma begrepp, fast ingen av trolöshetens förespråkare egentligen hade lanserat normlöshet som någon sorts ideal. I grunden var väl också denna debattomgång ganska löst knuten till de tidigare: vad som hände var att den teoretiska diskussionen om trolöshetsfilosofin blev en tändande gnista som fick många konservativas olust inför det allmänna samhällsklimatet att detonera.

Detta var ju nämligen den förändringens tid då tabugränser revs och levnadsregler lämpades över bord i det nyrika Sverige: den nya sexualmoralens och familjesynens, abort- och barmhärtighetsmordsdebatterna, den frisläppta porrens och den öppna konstens tid, där ingalunda alla hängde med i svängarna. Att även högst ansvarsfulla personer som diskuterade en trolöshet betingad av en djupare moral i det läget kom att buntas ihop med tidens s. k. nedbrytande krafter är kanske inte så märkvärdigt.

BIRGITTA JANSSON särskiljer två typer av trolöshetstänkande i detta tidigare sextiotalspanorama: en ideologisk och en kunskapsteoretisk. Den senare, som knappast kom fram i den allmänna debatten, är rent litterär och består i tidstypisk skepsis inför konstens förmåga att göra sanna påståenden om verkligheten. I vår yngsta litteratur blev den under dessa år en minst lika viktig faktor som den ideologiska. Hur dessa "trolösheter" löper parallellt eller flätas samman vill författaren utreda i avhandlingens senare del, där hon detaljstuderar tidiga verk av Torsten Ekbom, P. O. Enquist och Björn Håkanson.

Arbetet sönderfaller alltså i två klart avgränsade delar, och eftersom därtill de idéer som diskuteras delvis är så pass diffusa till sin karaktär kan detta få Birgitta Janssons företag att verka nog så vanskligt. Dessbättre tycks hon vara en pålaflande begåvad person, och resultatet av hennes försök att fixera ett mångtydigt men klart avgränsat förlopp i vår senare idéhistoria måste kallas berömvärt.

Lätt orolig kan man bli när hon närmar sig Torsten Ekboms debutroman "Negationer" genom en ytterst citatspäckad demonstration av hur hans skeptiska relativism resulterar i en typiskt franskt *nouveau roman* på svenska. Men närsyntheten är bara skenbar. Birgitta Jansson visar sig behärska både överblickens och detaljstudiens metoder, och hennes tre exempel är perfekt valda: Ekbom representerar i ganska renodlad form en kunskapsteoretisk trolöshetslära och Håkanson en ideologisk, medan syntetikern Enquist smälter samman båda aspekterna till ett oskiljaktigt helt, främst i "Magnetisörens femte vinter" som vill vara både öppen roman och morallisk-ideologiskt diskussionsinlägg.

HOS ALLA TRE fanns en paradoxal strävan att låta trolöshetsidén som sådan fylla det tomrum den själv skapade, påpekar Birgitta Jansson. Orimligheten i detta bidrog säkert till att framkalla den skarpa vänstersvängsom på ett par år radikalt förändrade opinionsläget. Hon lämnar sina tre författare på den punkten, men vi vet hur det gick: Ekbom slutade skriva skönlitteratur över huvud taget, medan Enquist lyckades rädda med sig sina romantekniska lärdomar in i det politiska engagemangets bur, som därigenom blev rymlig nog för honom än för åtskilliga kolleger.

Lämpligt nog avteckna*r* sig vänstersvängen allra tydligast hos trolöshetens "uppfinnare" Björn Håkanson. 1966 skrev han om trolöshetens och den nya vänstern att "visserligen är det omöjligt att förena en trolös attityd med en genomförd vänstersocialistisk ideologi". När artikeln trycks om i en essäsamling fyra år senare har han ändrat i protokollet: *"Det borde inte vara omöjligt att förena..."* (sv. Mem. vid det laget var problemet knappast aktuellt längre för Håkanson, som i en känd dikt hade deklarerat att han inte kunde ligga med sin hustru utan att bilder från krigets Vietnam kom emellan.

ÄNNU NÅGRA ÅR senare var trolösheten för Björn Håkanson "dotter av ett samvetsäktenskap/mellan jobbaren med pengar och en arbetsgivare/som börjat konsultera psykologer" (i en dikt med titeln "Hur gick det snett med Palme?"). Kanske är ett sådant avståndstagande från vad man en gång trott på en form av trolöshet som den unge Björn Håkanson skulle ha appliderat. Men nog ser det snarare ut som om ett inte ringa mått av naivitet faktiskt hade lyckats överleva den "naivitetens bankrutt" som Gyllensten talade om, och som var en av utgångspunkterna för trolöshetstanken.

Caj Lundgren

Torsten Ekbom, Per Olov Enquist, Björn Håkanson — tre sorters trolös dikt.

Lokala kufar

Göran Norström: Guds grammofon. Noveller. Norstedts. c:a 96:-

BÄRA DEN ENFALDIGE tror på den nödvändiga motsättningen mellan det provinsiella och det universella. Faulkners Mississippi, Joyces Irland, Laxness isländska vidder och varför inte Sara Lidmans subarktiska avkrokar — alla står som bevis för att det allmängiltiga ryms i minsta strå eller vattendroppe, för den som förmår urskilja det.

Insikten utesluter ingalunda medvetandet om sårarten i det lokala, platsens själ och identitet. Vissa skildrare understryker det för sin bygd typiska, skapar med kärleksfull varsamhet karikatyrer av dess människor och uppehåller sig vid deras specifika levnadsbetingelser. Andra går än längre och strävar verkligen efter att uppförstora sina landskap till allomfattande dimensioner.

VANSKLIGHETERNA blir då genast mångfaldigt större och den konstnärliga återgivaren tvingas till en ständig balansgång över löjets bråddjup. Det avgörande blir hans förmåga att bibehålla distansen till det betraktade. Vi har ännu den nationalromantiska eran i färskt och avskräckande minne, även om vi förknippar den med giganterna och besparas närmare bekantskap med undervegetationen. För til syvende og sidst krävs allt en Faulkner eller en Sibelius för att skänka universalitet åt ett grevskap eller ett avsides norndiskt furstendöme...

Göran Norström

GÖRAN NORSTRÖMS landskap är det inre Gästriklands skogar, vattendrag och bruksmiljöer. Det befolkas av karga, strävsamma och hederliga människor av en stam på utdöende men också av standardiserade kufar, garna prästkläppar som får söka sina likar i Söndags-Nisses tidevarv. Av omvärld och samtid skymtar inte mycket, men ibland uppträder en och annan representant för den icke-gästriska degenerationen för att låta den kärnsunda lokalbefolkningen framstå i all sin förträfflighet.

Lokalchauvinismen ställer sig hela tiden i vägen för de seriösa intentioner som norstrom obestridligen hyser. Tonfallet är närmast tidningskåseriets, kanske i missriktad strävan att efterlikna traktens folkliga ideom. Sprökdräkten är helt enkelt påver och förmår blott vidröra sitt viktiga ärende att gestalta mänsklig vardagsheroism i en knapp och ogastvänlig omgivning.

GLESBYGDSROMANTIK är naturligtvis inte något svårförklarat fenomen i ett land som på några få decennier rådbråkats av vad dess politiska ledning neutraliserat kallar strukturomvandling. Nostalgi är blott ännu ett falskt sätt för oss att komma till rätta med det oacceptabla. Litteratur Hötorg, lät vara med högstämda pretentioner, spelar alltid på de våldförandes villkor.

Johan Günther

Fy-ord bland ismer

"Ty naturen finner behag i enkelhet, och prålar icke med överflödiga orsaker."

NEWTON

JANNE KARLSSON, biolog med "fördimensionell och positiv grundsyn", ogillar "biologisk determinism", reduktionism, negativism och pessimism. Replikutrymmet tvingar mig att hänskjuta frågan om antalet dimensioner till fysiken, det negativistiska syndromet till psykologin och problemet optimism-pessimism till entreprenörer i teodicébranschen. Huvudmålet för JK:s något splittrade attack syns vara "deterministisk reduktionism", i synnerhet den maligna variant underteknad utminutrar, senast i en recension av Dawkins (SvD 18/4).

replik

Dawkins är förvisso determinist i den meningen att han utgår från att ett specifikt beteende är resultatet av vederbörande organisms gener, miljöpåverkan och förhandenvarande omständigheter. Han förnekar inte att slumpen kan spela in men därmot att något ytterligare fenomen av typ "fri vilja" är en faktor som påverkar beteendet. Alla som studerar beteende med vetenskapliga pretentioner delar, nolens volens, uppfattningen att beteende har orsaker. De är alltså i likhet med Dawkins (och undertecknad) determinister vare sig de vet om det eller inte. R. Sperry (1977) sammanfattar: "Flertalet beteendevetare torde förneka att 'den fria viljan' tillhör våra betydande olösta problem (att acceptera 'laglöst' beteende i denna mening kunde nämligen beröva dem deras levebröd och tvinga dem att ansluta sig till astrologernas fackförbund)."

Om man med "biologisk determinism" menar att det differenser mellan medlemmar av en art är av uteslutande genetiskt ursprung, då saknar denna ståndpunkt kända företrädare i sinnevärlden. Dawkins intresse för genetiskt betingade differenser är helt enkelt en logisk följd av att han studerar evolutionära processer.

Rent generellt finns det inget skäl att a priori betrakta genetiska influenser som mer odesdigra än miljöbetingade. Vissa typer av båda kategorierna är lätta att motverka, andra svåra. Ärftliga defekter som diabetes och närsynthet korrigeras enkelt med insulin respektive glasögon. Tidiga miljöskador kan (om man får tro Mrs Miller & Co) ha destruktiva verkningar som är praktiskt taget irreversibla. Under alla förhållanden påverkas inte det ärevördiga filosofiska problemet determinism kontra fri vilja ett vitten av huruvida man anser att det är både arvs- och miljöfaktorer som påverkar beteendet, eller endast de senare.

Reduktionism är ett fy-ord. Vitalism, organicism, holism etc. har alltid appellerat till amatörtänkare och naturfilosofer. Den sydafrikanske premiärministern Jan Smuts och Arthur Koestler var framstående holistiska profeter. Koestler drevs i antireduktionistisk frenesi till att försvara lamarckism och telepati samt till att förkasta sannolikhetskalkylen, kvantmekaniken och utvecklingsläran.

Reduktionistisk analys är den mest effektiva forskningsstrategi som existerar. Vetenskapen är grundad på Descartes modell, enligt vilken komplexa företelser kan förstås genom att man sönderdelar dem och studerar komponenternas funktioner för att därefter montera ihop dem på nytt och se hur delarna inordnar sig i och skapar helheten. Före den vetenskapliga revolutionen medförde oviljan mot att dissekera system i sina beståndsdelar att de förblev mysteriösa "organiska" helheter, var och en med sin oanalyserbara särart.

Karl Popper skriver (1974): "Vetenskapsmän måste vara reduktionister i den meningen att ingenting är så framgångsrikt som en framgångsrik reduktion... Det okändas identifikation med det kända... Vetenskapsmän *måste*, oavsett filosofisk attityd till holismen, valkomna reduktionismen som *metod*." De som agiterar mot metodologisk reduktionism är implicit mot analys. Av dunkla psykologiska skäl blir de illa berörda av vetenskapliga förklaringar och föredrar att dväljas i det obegripligas töckenvärld. Holister föredrar "poetiska sanningar". Kean Klandrade Newton för att han hade fördarvat regnbågens mysterium.

Holistiska karikatyrer till trots sysslar reduktionister inte med att upplösa Missa Solemnis eller franska revolutionen i molekylrörelser. De är väl medvetna om att olika materiella organisationsnivåer, från partikelfysik till ekologi och sociologi, kräver olika begreppsapparater och förklaringsmodeller. Egenskaper och fenomen som uppstår på högre komplexitetsnivåer och som inte kan förutsägas eller analyseras i termer av lägre kallas vanligen *emergenta*. Begreppet är inte i och för sig ansträngt men det saknar förklaringsvärde. Det markerar slutet på en tankelinje, inte början på en ny. Vi blir inte ett dyft klokare av att t. ex. få veta att medvetande är en emergent egenskap hos neocortex, även om vissa tycker att det låter stållt. Konstaterandet är bara en beskrivning av nuvarande ignoransnivå.

För att avslutningsvis återvända till Dawkins kritiserade genreduktionism, så bör den primärt betraktas som ett försök till fördjupad begreppsanalys. "Hur intrikat och komplex organismen än må vara, hur mycket vi än accepterar att organismen är *den funktionella enheten*, tycker jag alltjämt att det är missvisande att kalla den *universalenheten*. Gener samverkar eller t. o. m. 'blandas' i sina verkningar under fosterutvecklingen hur mycket ni vill. Men de 'blandar' sig inte när det gäller transport till framtida generationer. Jag försöker inte förringa den individuella fenotypens betydelse i evolutionen. Jag försöker bara sortera ut exakt vilken roll den spelar. Den är det totalt betydelsefulla instrumentet för reproduktörernas bevarande; men det är *inte* den som bevaras" (Dawkins, *Replicator selection and the extended phenotype*, 1978).

Svante Folin

fotnoten

Paz får pris

DEN MEXIKANSKE poeten Octavio Paz har fått den tyska bokhandelns fredspris på 80 000 kronor. Den 70-årige Paz är den förste mexikan som får priset. Den förste latinamerikanen var nicaraguanen Ernesto Cardenal som fick priset 1980. Bland andra pristagare märks Alva och Gunnar Myrdal, Albert Schweitzer, Martin Buber, Yehudi Menuhin och Manos Sperber.

— Octavio Paz verk utgör en självständig och intellektuell latinamerikansk stämma som alltid företräder freden. Hans tankar består av en unik syntes av latinamerikansk, indiansk och europeisk kultur som hela tiden söker efter en gyllene medelväg bortom dogmatism och totalitarism, fastslår juryn.

Runeberg på franska

IDYLL OCH EPIGRAM av Johan Ludvig Runeberg har oss veterligt inte tidigare kunnat läsas i fransk översättning. Nu går det för sig, tack vare den gamle Sverigevännen Jean de Faramonds insats. *Idylles et épigrammes* heter riktigt nog den version han nyligen utgivit i förlaget Arcanes serie "Lettres du Nord", redigerad av Régis Boyer som också har skrivit ett föord till den prydliga lilla Runebergvolymen.

Hur Finlands natinalpoet latter på franska? Jo då, nog tål till exempel "Den enda stunden" att läsas också i denna dräkt: "Seule j'étais, / Il vint seul, / par mon chemin / son chemin passait. / Il ne s'arrêta pas / mais pensa s'arrêter, / il ne parla pas / mais ses yeux parlaient..."

under strecket

MAY OCH EXISTENTIALISTISK PSYKOLOGI

Rollo May hör i dag till de mest framträdande företrädarna för den existentialistiska psykologin. Till skillnad från en stor del av psykoanalysen hävdar denna skola att den väljande individen är ansvarig för sina handlingar och den tar avstånd från de tankeströmningar som smusslar undan ansvaret bakom deterministiska läror.

Av KAY GLANS

DEN EXISTENTIALISTISKA psykologin skiljer sig i sin tillkomsthistoria från de andra moderna psykologiskolorna på så sätt, att man för dess del inte direkt kan peka ut någon central gestalt som grundare. Den uppstod ungefär samtidigt på flera ställen i Europa, formulerad av tänkare som ofta inte hade någon direkt kontakt med varandra, men som på ett likartat sätt försökte övervinna de begränsningar som vidlådde psykoanalysen.

Den existentialistiska psykologin har på ett konsekvent sätt flyttat tyngdpunkten från barnet, drifterna och det omedvetna till den vuxne och medvetandet; dess teori och praktik fokuserar sig på människans relation till sin egen förgänglighet, hennes förmåga att välja och ta ansvar, behov av mening och helhet.

Amerikanen *Rollo May* har under ett par decennier varit skolans representant i mer populära sammanhang. Hans första bok "Ångest — en utmaning" kom 1950 och innehöll en skarp kritik av det konventionella välbefinnandeidealet. Med Kierkegaard hävdade May att frånvaron av ångest inte alls är ett tecken på hälsa. Ångesten är, som Kierkegaard uttryckte det, "frihetens svindel", ouppelösligt förenad med människans kreativitet och förmåga att träffa val.

Sedan dess har May givit ut ett tiotal böcker, flera av dem stora publikframgångar.

I "Kärlek och vilja" (1969), "Makt och oskuld" (1972) och "Modet att skapa" (1975) har han utan att förvilja på ett lättillgängligt sätt presenterat den existentialistiska psykologin och även visat sig vara en skarpsynt iakttagare av samtiden. Han har inte fallit för frestelsen att anamma en gururoll och sprida en frälsningslära. Hans livssyn är i bästa mening tragisk; livet blir verklighet endast när man är medveten om hur lätt det kan nistas.

May vägrar konsekvent att utmåla någon psykologisk utopi, varken i form av lycka eller en fullständigt god människa. Livet är ett tillstånd av ständig kris och kampens belöning är inte harmoni utan tragisk värdighet. Han är dialektiker nog för att inse att ont och gott förutsätter varandra, att det är i konfrontationen mellan dem som det bästa hos människan föds och att det är under försöken att helt övervinna det onda som det värsta uppstår: de totalitära drömmarna om renhet.

EMELLERTID HAR man i Mays senaste böcker kunnat iakttaga en viss avmattning i tankeintensitet och substans. "Friheten och ödet" som kom 1981 var en ojämn bok; dess kritik av den moderna människans ovilja att acceptera och inse värdet av begränsningar i tillvaron är nog så relevant, men May har sagt i stort sett samma sak förut och i boken fanns det flera påfallande oinspirerade partier, skrivna under en distraktion som man inte känner igen från hans tidigare verk.

Det är därför med vissa farhågor man tar sig an hans senaste bok, *The Discovery of Being* (W. W. Norton & Company). Antagandet om Mays sinande inspiration besannas, men på ett oväntat sätt. Boken är utmärkt, men huvudsakligen ett omtryck av Mays bidrag till antologin "Existence" från 1958, i vilken den existentialistiska psykologin för första gången presenterades för en bredare publik i USA. Märkligt nog framgår det inte i "The Discovery of Being" att den i princip är ett omtryck. Kanske betyder detta sätt att smygla in en gammal bok som en ny på, att Mays skriftställarverksamhet är på upphållning. Detta må emellertid inte kasta någon skugga över texten som sådan, en modernkritik May där riktar mot psykoanalysen förtjänar hörsamhet även i dag.

Freuds betoning av de determinerande krafterna i psyket var dels ett försök att anpassa sig till det naturvetenskapliga idealet, dels en reaktion på den viktorianska epokens kult kring en rigid "viljestyrka", som ofta bara innebar att man tuktade sig själv intill förkvävning. Men genom sitt förnekande av viljan och individens ansvar har psykoanalysen i hög grad bidragit till det, som May utpekar som kärnan i den moderna människans neuros, viljeförlamning och en med den sammanhängande upplevelse av meningslöshet. Hon ser sig själv som ett passivt offer för orsaker som verkar på henne och fyr undan sitt ansvar.

Psykoanalysen i dess mer ortodoxa form har ett stort ansvar för nutidsmänniskans moraliska apati; den har, som Erik H. Erikson, en av de mest klarsynta psykologiska tänkarna, påpekat, alstrat en fatalism, en tro att människan inte är något annat än en "multiplikation av sina föräldrars misstag". Samtidigt med sina insikter har den spridit en "ethical disease".

Man brukar tala om Freud som den store avslöjaren, men han var också i en väsentlig bemärkelse en stor beslöjare. Psykoanalysen fungerade genom sin inriktning på det infantila som ett försvar mot de komplicerade existentiella och kulturella problem, som han ansatt den moderna människan efter den traditionella kulturens undergång. Hur skall hon finna en livsmening, hur skall förhållandet mellan individ och kollektiv regleras, vilka värden skall betraktas som allmängiltiga, hur skall hennes moral se ut och vad kan legitimera den? Psykoanalysen smälter väl in i den tendens som Isaiah Berlin finner utmärker 1900-talets tänkande kring de fundamentala livsfrågorna; i stället för att försöka ge svar på dem, försöker man ta bort frågorna själva.

May sätter viljan i centrum för sin psykologi. Den fråga som ligger till grund för terapin är: vad hindrar patienten från att skapa en livsmening, ett centralt engagemang som ger hennes värld en form? Han förnekar inte de determinerande faktorernas, t. ex. barndomens, betydelse, men väl att vi är passiva offer för dem.

MÄNNISKANS medvetande och vilja gör det möjligt för henne att vara, inte sitt ödes oinskränkte herre, men dess medskapare.

Rollo May för in de existentialistiska insikterna i psykologin.

Det är i mötet med tillvarons gränser som hon tvingas definiera sin egenart. Med vilja menar May något helt annat än den viktorianska självkontrollen och den egocentriska självförträffligheten, som inte tar hänsyn till något utöver sig själv. Viljan är den integrerande kraften i psyket och den söker i sin tur en relation till ett större sammanhang utanför självet, en övergripande mening, ett mål, en krets av värden. Att vara sig själv och att vara delaktig i ett större sammanhang förutsätter varandra.

Synen på människan som en tänkande, meningssökande varelse har också fått den existentialistiska psykologin att tillmäta det omedvetna en mindre betydelse. Därvidlag försöker den också undvika det missbruk kring fenomenet som ofta har kännetecknat psykoanalysen; det omedvetna fungerar lätt som ett carte blanche, på vilket terapeuten skriver sina egna föreställningar. Patientens omedvetna idéer har häpnadsväckande ofta visat sig exakt motsvara analytikerns medvetna.

Beslutkat med detta sätt att använda det omedvetna som en projektionsduk för teorin, är också det tvivelaktiga sätt att argumentera, som åtminstone förr ofta utmärkte psykoanalytiker. De bemötte invändningar genom att hänvisa till opponentens omedvetna. De som förnekade sexualitetens betydelse gjorde det bara därför att de trängt bort sin sexualitet etc.

En hel del av denna kritik har numera assimilerats även av dem, som ser sig som trogna lärjungar till Freud, men den har för den skull inte förlorat sin aktualitet. Den kan med god precision riktas också mot den i dessa dagar så populära Alice Miller, som liksom Freud ser människan som styrd av tidig påverkan och som förnekar den vuxnes autonomi och ansvar. Hitler handlade som han gjorde därför att han blev slagen som liten, hävdar Miller t. ex. och menar att nazismens framgång berodde på de hårda uppfostringsmetoderna i Tyskland, den "svarta pedagogiken".

SÅDANA SCHABLONER tillfredsställer ett farligt behov av enkla svar och lösningar där sådana inte gives. Miller tar ingen hänsyn till den existentiella och historiska nivån. Nazismen växte fram under en kulturell kris, som kännetecknades av ett tvivel både på kapitalismen och socialismen, en känsla av att i ett nu av förvirring ha förlorat både det förflutna och framtiden — en industrifobi inte i rummet utan i tiden. Nazismen kunde i en tid av splittring och kaos ge människor en rörelseriktning och en gemenskap, kunde erbjuda individen att integreras i kollektivet och få en känsla av att tillhöra något större. Den kunde ge ett drastiskt svar på de moraliska frågorna: den starkare har alltid rätt. Utrotningen av judarna var inte en konsekvens av ett barndomstrauma, utan av den darwinistiskt prägladе rasideologin, med vilken nazismen försökte skapa ett mål, en mening i tillvaron: rasens fullkomning.

Att koncentrera sig på den infantila nivån innebar en flykt undan de problem som nazismen gav sina perverterade lösningar på och man befarar att Millers popularitet beror på ett behov att slippa undan medvetenheten om vår nuvarande kris, som har betydande likheter med trettiotalets.

Anklagelsen för att undermina den moraliska ansvarskänslan gäller i hög grad Miller. Det Tredje rikets bödlar kunde inte handla annorlunda än de gjorde, hävdar hon. Det finns en ansenlig likhet mellan nazisternas sätt att urskulda sina dåd, nämligen att de var uppgifter odet — i form av historien — tvingat på dem, och Millers tes att det var ödet — nu i form av barndomen — som tvingade dem.

DEN SOM HÄVDAR att en människa är ansvarig för sina handlingar bevisar med det enligt Miller bara att han är ett offer för den svarta pedagogiken, dock utan att veta om det, eftersom han trängt bort sina upplevelser. Hon vädrar också sin förtrytelse över att Hitlers levnadsskrivare inte funnit hans uppvuxit så hård som hennes teori kräver att den skall vara. Nå, hon vet att förklara: orsaken till att de har förbisett Adolfs plågor är förstås att de själva är offer för den svarta pedagogiken och har ett omedvetet behov av att skydda föräldrarna. Det är klassiska exempel på det ohederliga sätt att argumentera, som anfördes ovan och som de flesta seriösa psykoanalytiker numera, bl. a. efter existentialismens kritik, har vant sig av med.

Kay Glans

Kay Glans är författare.

SvD 84.06.02